

# TERMÉSZETBARÁT

Kolozsvár,

Április 27-én 1848.

Harmadik év.

**TARTALOM:** Azon vadon termő növények, melyek az embereknek tápszerűül szolgálhatnak. Valami a sorbavetésről és trágyáról. — A faszén hasznai a virágtermeszítőkre nézve. — Csillagászati újdonságok. Herschel Károilna és Dr. Nürnbergvr József emléke. — A kondor keselyű. — A kéttestű bárány. — Éléfántvadászat Áfrikában.

## Azon vadon termő növények, melyek az embereknek tápszerűül szolgálhatnak.

A megneveztük czim alatt Braconot, egy frank természetvizsgáló, egy derék cikket közlött, melyet legalább kivonatilag közleni érdekesnek és elég fontosnak találtunk.

Ő ugymond nagymennyiségű táperővel bíró növény tenyészik földünkön, de felhasználható erejük az emberek és állatokra nézve legnagyobb részben elvesz, pedig némileg a közönséges tápszerek hiányát lehetne velök pótolni. Ezekben a tápszereknek gazdag forrása rejlik s azért megérdemlik, hogy általánosan ismerve legyenek.

Szirontákfélék, ranunculaceák. A legtöbb szirontákfélék erős, sőt mérges hatású oly anyag okozza, mely főzés alkalmával elillan, minél fogva ezen növény család némely egyénei az emberek tápszereivé válhatnak.

A tavaszi saláta vagy galambbegy (*Ranunculus Ficaria*) név alatt ismeretes növény nem bír több rokonai mérges erejével és a réteken, berkekben, nedves kertekben gyakran igenis sok helyet foglal el. Nemcsak nálunk, hanem más országok némely vidékein is, kivált a szegényebb sorsuak, saláta gyanánt gyakran használják s haszonvehetőségét eléggé tanúsítja az, hogy a kik egyszer tápszerűül felvették, nem kívántak többé róla lemondani.

Ezen családból egy más haszonvehető egyén a boglárka vagy kakasláb, hollóláb (*R. repens*).

Ezen növény a réteken igen szapora és nem is keserű. Némely vidékeken konyhai növénynek használják. A gyapjas és konyhai szirontákat (*R. lanuginosus* és *auricomus*) is meg lehet enni minden tétova nélkül. Angolország és Elzász számos faluiban a tavaszi szirontákat is (*R. aquatilis*) megszáraztva marhakost gyanánt használják; sőt a dalmatiai juhászok még a torzsika, vagy vízi méreg (*R. sceleratus*), mely ezen családból egy a legmérgeesebbek közül, megfőtt leveleit és ágait is megeszik; némely vidékeken pedig marhakostnak használják.

Az iszalag, venike vagy szulák (*Clematis vitalba*), bármily erős hatása is különben, főzés által megható erejét elveszti, ifju hajtásait, vízben megfőzve, sparga helyett eszik s a toscana és Genua vidékén lakó parasztoknak közönséges tápszerűül szolgál.

Keresztes virágok, cruciáták. A téli tormáncot (*Erisimum Barbarea*) némely vidékeken salátának használják. Ezen családból még a réti vagy mezei tormafüvet (*Cardamine pratensis*) használják s ezt is saláta gyanánt.

Mályvafélék, malvaceák. Ezen növény családról általában elmondhatni, miszerint annak egyénei mind nagy mennyiségű tápláló, azottartalmu nyálkát tartalmaznak.

A kerek mályva, vagy kis papsajt (*Malva rotundifolia*) a régieknek tápszer gyanánt szolgált és Pythagorás szent fűvének, *folium sanctum*

nevezték; szintugy természetették ők az erdei mályvát, vagy a nagy papsajtot (*M. sylvestris*) is, kiváltképpen az új sarjadzásokat ették meg; ez nem nagyon tápláló, de könnyű és egészséges tápszert szolgáltat. A székelyek közt gyakran láthatja az ember a gyermekeket ezen növények körül forgolódni s ugynevezett babakalá-csait enni.

Nimfafélek, nympheaceák. A vízi tök vagy vízisárga nimfa (*Nymphaea lutea*) nevű vízi növény gyökei sok lisztes anyagot tartalmaznak, miért Svédhonban szükség idején arra használják, hogy az erdei fenyőfa belső héjával együtt kenyérliszt közé vegyítik.

Pillangós virágúak, papilionaceák. Ezen család vadon termő egyénei közül legelőbb is a földi magyaró, csunya, magyarós bükkön (*Lathyrus tuberosus*) tűnik előnkbe. Permentier ezen növény mivélését ismételve ajánlotta, melynek gumói pityóka gyanánti készítésre alkalmasok. Thouvenel még kenyeret is süttött belőle. Erdélyben baraboly nevezet alatt ezen gumók vajban megrántva kedves eledelül szolgálnak.

A széyeslevelű bükkön (*L. latifolius*) magvai is megehetők; az állatoknak pedig igen jó kost.

Továbbá a gumós lednek (*Orobus tuberosus*) gyökerei is nem kevés tápláló erővel bírnak, miért Scotiában rendszeren főzik és eszik.

Onagrariák. Ezen növénycsalád tagjai közül kiváltképpen a csészekürt (*Oenothera biennis*) megemlítendő. Ezen nálunk vadon termő, de tápszernek nem használt növényt jelenleg Német-hon némely vidékein gyökeiért mivélés alá vették, melyek megfőzve, akár salátának megvágva s mártással elkészítve, jó eledelt adnak. Levesnek is használják. Ezen növényt a gyenge gyomruaknak nagyon ajánlják, mivel könnyen emészthető és tápláló. Azonban csak mintegy húsvét-tájjig lehet használni, mivel ez után gyökerei kemények és fások.

Ernyősvirágúak, Umbelliferák. A földi gesztenye (*Bunium bulbocastanum*) húsos gyö-

kere könnyű és oszlató ételt ad. Az északi vidékeken nyersen is eszik, gyakrabban pedig meghántva húslébe megfőzik.

A lúdláb (*Aegopodium podagraria*) nevű növényt is az északi lakók tavasszal begyűjtik később vetemény gyanánt használandók.

A köménynek (*Carum carvi*) északon még a gyökereit is meg szokták enni; magvait pedig kenyér és turo közé hintik. Szerző 1817-ben, ezen hírneves szük esztendő tavaszán nem egyszer látta Nancy vidéken ezen növény ifju hajtásait tápszerűen használni.

Az ezen családhoz tartozó medvetalp (*Heracleum sphondilium*) gyenge növéseit a kamcsatkai lakók, héjjától megfosztva, előre megáztatva, aztán megfőzve, közönségesen használják. Ezen növény többi fajait is megszokták enni. A gumós tapsir (*Heracleum tuberosum*) gumós gyökereit, mint nálunk a pityókát, tüzes hamuban megsütik, vagy vízben megfőzik és Molina szerint mint igen jó eledelt használják.

Fészkesvirágúak. Ezen nagy család tagjai közül legelőbb is a czérnaágu válupikket (*Lapsana communis*) említjük, melyet Konstantinápolyban mind nyersen, mind pedig főzve megessznek, keleten is a leveleit tápszerűen használják.

A dudva csorboka (*Sonchus oleraceus*) gyenge leveleit, gyökerét és ifju hajtásait északon a több konyhai zöldségek közé főzve közönségesen használják.

Továbbá a magvarott (*Pieris echioides*) nevű növényt is meg lehet enni, mint éppen az endiviát, mivel gyökerei édesek és nyálkásak.

A bakszakál, vagy réti kecskedisz (*Tragopogon pratense*) ifju hajtásait, leveleit és gyökerét északon általánosán használják. Háromszéken nemcsak sokszor láttam enni, de magam is gyermekkoromban elégszer ettem ezen növény ifju hajtásait. Egyébiránt csaknem minden cichoriaféle növényeket, míg nem fejlík ki bennök az ismeretes sajátszerű nedv, tehát míg ifjak, meg lehet enni.

A halovány bárcs (*Cnicus oleraceus*) leveleit az oroszok káposzta gyanánt használják.

A szösös bogács (*Onopordon acanthium*) gyökereit, fejr és meghántott ágait, mielőtt a növény virágoznék, sok helyt megeszik; hamar érő magvaiból nem kevés mennyiségű olajat üt-  
tetnek.

A solymos csüküllő (*Centaurea calcitrapa*) ifju hajtásai az egyiptombélieknek Februar és Martius hónapokban rendes eledelül szolgál.

A kék salátát (*Lactuca perennis*), ezen honi, erősen száraz, meszes földben termő növényt kerli vetemény gyanánt lehetne mivelni. Levelei megfözve igen jó zöldségül szolgálhatnának. A nép néhol káposzta helyett használja is, s a főétel szerepét viszi. (folytatjuk).

### Valami a sorbavetésről és trágyáról.

Egy angol névszerint Jethro Tull még a mult században a következő tételt állította fel:

A levegő növények tenyészésére és minden részbeni, még a gyökerek kifejlésére is a szükségeseket magába foglalja. Őt ezen következtetésre egyebek közt a vezette, hogy a déli tartományokban valósággal vannak oly növények, melyek egyáltalában nem vernek a földbe gyökeret, hanem magvaik kicsiráznak, mikor eljő annak az ideje, hogy a tenyészés műfolyamát megkezdjék, és nőnek s kifejlének a nélkül, hogy a földdel érintkeznének. Indáikkal a fák ágaira kapaszkodnak, csak azért, hogy álló helyök legyen. Ha igen sok mivelés alatti növényeink gyökerét a többi részek kiterjedésével összehasonlítjuk, azon gondolatra jövünk, hogy a levegő valósággal igen sok befolyással van azok kifejlésére; ha pedig összehasonlítást teszünk azon növények közt, melyek tövénél a földet felpuhítják, és azok közt, melyek körül a föld bántatlanul marad: igen nagy különbséget fogunk tenyészésök közt tapasztalni, feltéve hogy egyéb körülmények mind hasonlóak voltak.

Az ily tapasztalatokból Jethro Tull, ki egy igen mivelt és tudományos gazda volt, azon következtetést vonta, miszerint a föld elégséges felpuhítása által mind azt ki lehet pótolni, mit a növények abból elsajátítanak, tehát hogy a trágya felesleges volna. Ezen következtetés támaszául, sőt teljes igazolójául tekintette az ugarozás befolyását a következő termésre. A mi tehát neki rosszul sikerült, azt azon körülménynek tulajdonította, hogy a föld a növények tenyészése alatt szilárdon, bezárva maradt. Hogy ezen akadály is el legyen kerülve, növényeit sorba ültette és a sorok közti hely földét nyáron által néhányszor felpuhította. És öröme a következés anynyira megfelelt várakozásának, hogy ő már teljesen hitte, miszerint a sorba vetés és a sorok közti hely felpuhítása által az ugarozást teljesen nélkülözhetni és ugyanazon földön minden évben növényt természetelni. Hogy a sorbavetést könnyítse, egy vetőgépet is talált fel, és minden lehető vetőgépek ezen találmáynak módosított utánzásai.

Azonban Jethro Tullnak ezen utolsó gyanítását a következés nem igazolta; mert a második évbeli gabonatermés a földnek többszöri felpuhítása mellett nem tett anynyit, mint az első évbeli, és a harmad évbeli még ennél is kevesebbet. Ez azonban őt még nem vezette a trágyázásra, hanem arra, hogy a váltógazdasággal tegyen próbát, minthogy a növényváltozást már a természetes réteken tapasztalta volt, az elkezdett földpuhítás mellett pedig megmaradott és a különböző növénymagvak számára különböző vetőgépeket készített, melyek utódai még maig is léteznek. Ő kiváltképpen a kostnövények és magtermő növényeket változtatta egymással. Azonban így is azt tapasztalta, hogy a termék évről évre kevesbül, ha szinte nem is oly erősen; mintha mindig ugyanazon növényt termesztik ugyanegy földben. Mindemellett is a földpuhítást mind csak folytatta; azonban végre átlátta, miszerint hovatovább mind több-több baja van az oly burjánokkal, melyek a földben vadon te-

remve fordulnak elé, sőt hogy a burjánokkali küzdés mindig az ők hasznára üt ki, hogy a földpuhítás ezen burjánok legkisebb részeinek is inkább kedvez, mint a mivelt növényeknek és hogy a földpuhítás nem hasznos!

Midőn ő éppen kétségben és aggodalomban volna, egy mezeigazda barátja látogatta meg, de a ki minden barátsága mellett sem vallotta az ő kedvencz teoriáját; sőt éppen nagyon roszzalta, hogy Jethro Tull új nézeteit nyomtatásban közölte a világgal az előtt, hogy sem annak valóságát előre valósággal megpróbálta volna; azonban két tudományos férfi becsületes ellenkező véleménye soha sem szolgálhat okul egymás iránti meghülésre vagy éppen gyűlölségre; mert az igazság mindig közös célmarad. Az első köszönés után Tull mindjárt arról kezdett beszélni, mivel szive telve volt, és barátja Walther átlátva, miszerint barátja lelke meg van zavarva, hogy rendszerét anynyira hibásnak találja, szóla hozzá:

Engem egészen hasonló aggodalom hozza hozzád. Te jól tudod, hogy én marháim tisztaságáról nagyon sokat tartok.

Tull. Helyesen „mert egy vakarás félabrakkal ér fel.“

Walther. Igen is; és mégis barátom minden vakarás, kefélés és mosás daczára is marháim tele vannak tetüvel s oly soványok mint az agár; ha a tetüket elpusztítom, a serkék állanak elé, az állat szőre lekopik s ekkor a téj-jel úgy megy a dolog, hogy az isten őrizzen tőle minden becsületes embert; én nem is tudom már, hogy mit csináljak?

T. Nem veszed-é te a fennebbi példabeszédet szó szerinti értelmében, s valósággal nem csak fél abrakot adsz-é marháidnak?

W. De hogy, cselédem nagyon jól utána jár a marhának, még a lábok alatt is van mindig kost; ha éhséget látnának, bizonyosan nem hagynák lábuk alatt pusztulni.

T. Ezzel nem sok van mondva barátom!

Tán nem jó a kóst vagy pedig nem adsz marháidnak sót, vagy hiányzik valami.

W. Valójában úgy van, hogy a mult évben sokat esett, s ha sóztuk volna a marhákat, jobban táplálkoztak volna. És ezen nedves esztendőben rétjeimen a lóperje, sás s más kérges füvek erősen elhatalmasodtak.

T. Lásd, itt van a hiba. Az állatok egésze a gyomortól nem pedig a bőrtől veszi eredetét; kérdezd meg ezt csak magadtól. A fördés az emberre nézve féltáplálék, de ha asztalod roszzul van felterítve, nem kapsz elég, vagy jó ételt, mely emészthető és tápláló is legyen, akkor a fördés is keveset fog használni.

W. Én úgy vélem, mi mindketten azonegy bajban sinlünk. Nekem többet kell tennem marháim táplálására; ekkor aztán a tetük és serkék maguktól eltakarodnak; és neked is több gondot kell földeid táplálására fordítanod, s ekkor a búza ismét tenyészni fog, a burján el fog pusztulni, és hitem szerint a sorbavetés, földpuhítás és növényváltoztatás jó szolgálatukat nem fogják megtagadni.

Tull megérté barátja szives oktató szavait s elhatározá magában régi véleményére visszatérni, mely most anynyival inkább sikerrel áldotta meg őt, mivel a sorbavétést, földpuhítást és növényváltoztatást, mit már gazdasági rendszerébe behozott volt, megtartotta. Ez után gyakran mondá barátjának: a használt javakat darabig nélkülözni kell az embernek, hogy azokat igazán becsülni tudja.

A sorba vetés és a sorok közti föld felpuhítása a növénytenyésztés folyama alatt, Angolország némely vidékein még jelenleg is sikerdús foglalkozás, és némely gazdák ez által igyekeznek azon trágya hiányát némüleg pótolni, melyet a Tull által bévitt földmivelés nélkül a legeltetéssel elvesztenének.

A Jethro Tull gazdasági eljárása Némethonban is alkalmazásra talált, hol tapasztalatait ismételték. Flandriában, hol tán a legnagyobb gondot fordítják a földmivelés minden egyes ágára, s

hol a földmivelést kertmivelésileg üzik s legtöbb hasznot is vonnak belőle, itt a sorbavetést minden gumós, gyökérnövényekre nézve, könnyebb földpuhítás és tisztítás okaért életbe léptették; éppen így Elzászban, rajnai Bajorországban és Frankon azon északi vidékeink, melyek Flandriával határosok, még a gabonára nézve is. Az itteni vetőgépek, egy különös alkotásnál fogva úgy vannak szerkesztve, hogy velök minden lehetséges magot vetni lehet (kalános vetőgép), csak az a kár, hogy drágasága miatt (egynek ára 500 v. ft.) általánossá nem igen válhatik.

A közelebbi években a sorba vetést Svédhonban is alkalmazni kezdték, melynek égalya rövid nyárral bir, tehát a vetésnek és aratásnak is rövid idő alatt kell végbemennie, a munkát pedig könnyíteni, az aratást minden lehető módon nevelni kell, hogy a növekedő népesség szükségét inkább fedezni lehessen; itt meg a fűmivelésnél is haszonnal alkalmazzák a sorbavetést. A fűmagot egymástól 9 hüvelyk vagy 1 lábnyi távolságra eső sorokba vetik, és nyáron át a sorok közti földet felpuhítják, mi által a termelt kost kétszereződik, és a netalán kihordott trágya is hatályosabb erejű, minthogy belőle nem menekülhet oly sok a levegőbe.

Nálunk a sorba vetést és sorba ültetést kiváltképpen minden oly gyökér- és gumós növényeknél lehetne alkalmazni, melyek nyáron át földpuhítást és tisztítást igényelnek, s melyek a rájuk fordított munkát mindig sokszoroson visszafizetik, ha csak gondosan és szorgalmasan utánalátnak.

Az ily mivellel járó hasznok a következők: elsőben is magkimélés, a növények meg nem sértődése munka közben, sikeresebb munka, gyorsabb dolgozás különösen hol a föld felhalmozása jótékony, mint a pityókánál, répánál, törökbúzánál, repcsennél, általában pedig bővebb termés.

Jelenleg midőn hazánk minden viszonyai változáson mennek keresztül, országos és házi életünk lényeges módosulásokat szenved, saját hasz-

nunk, mindenkinek önérdeke és fenmaradása követeli, hogy mezei gazdálkodásunk is tetemes sőt lényeges változáson menjen keresztül; csak az okszerűség zászlója az, mely alatt harcolva a mezei gazda saját érdekeinek győzelmet arathat. Azért minden eszköz, mely által a nálunknál okszerűbb gazdák a mezeigazdászat felvirágzását külföldön eszközölték nálunk is megkísérendő leend, és a többek közt a sok haszonnal kínálkozó sorbavetés és sorbaültetés is, kivált Erdély némely vidékein, hol minden darabocská földre rá van az ember szorulva, figyelmet és méltánylást igényel. —

### **A faszén hasznai a virástermesztőkre nézve.**

Azon számos szerek között, melyeket az újabb időben lehető szebb cserépvirágok növelésére és fentartására alkalmaztak, a szén vagy még inkább azon megszenesült föld, melyen szenet égettek vagy tartottak, mint szintén a lerakódó korom is, méltánylást és figyelmet érdemel. Egy angol kertész ezen anyag trágyázó erejéből következőleg nyilatkozik:

„Ön kérdi, mi adott nekem alkalmat arra, hogy a szenet trágya gyanánt alkalmazzam. Én 1829 vagy 30-ban, midőn Norwoodban laktam, egy erdőben agyagos televény földet kerestem, és néhány helyet találtam, hol szenet égettek volt. Nekem nagyon feltűnt az, hogy az oly helyek körül az ott tenyésző különböző növények rendkívül búján tenyésztek, hová a szenet rakták, vagy melyekre a korom lerakodott. Innen egy kosár földet vettem és megpróbáltam benne ugorkát termesztetni. A következőzés oly feltűnő, az ugorkák nagysága és színe oly kedvező volt, hogy más sinylődő növényekkel is próbát tettem, melyek az én csekély fáradságomat bőven megjutalmazták. Ezen idő óta a szenet kisebb nagyobb mértékben, mindig használom, zsákokban a víztartóba teszem, vagy a gané közé elegetem; később a föld közé keverem, és beszí-

vó s tisztító tulajdonságaival teljesen meg vagyok elégedve. Sok idő telt el, míg a szén erejét kitanultam, hanem ez után mindig használni fogom, s reménylem, hogy növényeimet általa mindig egészséges állapotban tarthatom.“

## CSILLAGÁSZATI ÚJDONSÁGOK.

### 6. Herschel Károlina és Dr. Nürnbergger József emléke.

Jelen év a gyakorlati csillagászatnak két nagyérdemű barátját ragadá a felettünk ragyagó millió világok közé, melyek a megboldogultak előtt évek hosszu során folytonos vizsgálat tárgyai voltak. Az egyik a jeles Herschel Károlina, a világhírű Herschel Vilmos testvére, a második Dr. Nürnbergger József egy csillagászati encyclopaedia tudós szerkesztője. Illő e lapoknak mindkettőről megemlékeznie.

Herschel Károlina Majus 16-kán 1750-ben született Hannover városában, leírhatlan szeretet vonzá testvére Vilmoshoz; kinek ugy borus mint szerencsés napjaiban hűen osztozott, s kit valahányszor a buvárlási virasztások kifárasztának, a gyöngéd testvér mindig új erőre új kedvre tudá lelkesíteni. Károlina gyönyörű tehetséggel vala megáldva a matematikai tanulmányok iránt, nem egy nehéz feladatot fejtett meg s testvére mellett a csillagzatok vizsgálatánál segédképpen működött. Maga is 6 üstököst fedezett föl, ezek közt az utósót 1795-ben novemb. 7-kén, mely mint 23 évvel később bébizonyult, a híres Encke üstököse vala. Ezen kívül egy rakás becses javítást tön a csillagászat egyes számításai körül, melyek a londoni kir. tudományos társulat költségein jelentek meg, ez utóbbihoz sokszor tön tudósítást munkálatairól. Érdemei el is lőnek minden oldalról ismerve: a londoni csillagászati egylet tagul választotta. Londonból tetemes nyugdíja járt, ugyanonnan 1828. s mult évi születés napjára Humboldt közbejárása következtében a porosz király-

tól nagy arany érdempénzt nyere érdemeinek tanjeléül.

Bátyjának halála (1823) után csakhamar visszatért Londonból szülőföldre Hannoverbe, hol halála órájáig (Januarius 9-kén 1848) lakott. Különös jó emlékező tehetséggel birt, és nagy élénkséggel beszélt a hétéves háboruról, az észak-amerikai szabadságvíadalról, a nagy frank forradalomról. A 90 éven feljüli még mind ifju szellemü agg hölgy szorgalmas látogatója volt a színháznak és köz tisztelettárgya az egész városnak. Sokszor mondogatta az utósó években tréfálkozva: „H a i n barátom (halál) ugy látszik ide feledett s a legroszabb esetben legalább száz évet enged, hogy az egy után két cifra álljon?

A derék hölgy folyó év januarius 9-kén húnyt el szülőföldén élte 97<sup>3</sup>/<sub>4</sub> évében. Nagyhirű unokaöcscse Herschel János báró most 58 éves.

Dr. Nürnbergger József született 1779-ben Magdeburgban; tanulmányit kitünőleg végzven 1801. királyi posta-titkár lön Landsbergben (Poroszhon, a Berlin és Königsberg közti nagy útbán), majd Halleban s több helyet-i postai szolgálati és tudományos érdemei után porosz titkos tanácsos, philosophia tudora, számos bel- és külföldi tudományos társulatok tagja, a frank, svéd, porosz, weimari és orosz nagy arany érdempénznek tulajdonosa, végre, midőn mult év végén a haza szolgálatában töltött 50-ik évének ünnepét ül, a porosz király főpostagazgatónak nevezé.

Nürnbergger nagyon sokoldalú ismerettel birt és számos megjelent munkái is a tudományoknak több ágait mivelék, nevezetesen a szépirodalmat a latin költők fordításával és eredeti műveivel, a mathesist és csillagászatot. Ez utóbbiért emlékezünk mi róla. Egyéb munkáit melőlözve, csak azon nagy és kedvencz művét emeljük ki, melyen egész haláláig a legnagyobb érelylyel és csüggedetlenül dolgozott: *Populäres astronomisches Handwörterbuch, sammt Nachrichten von der Geschichte der astronomischen Ent-*

*deckungen und Erfindungen, biographischen und literar. Notizen, und einer kurzen Andeutung der Methoden und Werkzeuge. Mit Ausschluss aller irgend entbehrlichen analyt. Formelsprache.* (I kötet A—K. ára 5 1/2 pfor. II kötet L—Tellurium ára 3 pfor.) *Kempton, Dannheimernél 1841—48.* Ezen kedélyesen és tárgyismerettel irt munkát — melynek egyik szép feladata minél több barátot nyerni meg a fenséges tudománynak — fájdalom éppen egészen bé nem végezhető a szerző, a T—Z betűkre való anyagszere gyűjtése közben lépé meg a kéréllhetlen halál folyó év februarisna 6-kán.

Legyen szabad ezen rövid ismertetésünket a boldogultnak szóban levő munkája elé nyomatott kis ajánló versével zárunk:

Wie oft habt Ihr in heutern Abendstunden,  
*Geliebte Leser*, innig *Euch* gerührt  
 Von jener hehren Sternepracht gefunden,  
 Womit der Himmel sein Gewölbe ziert!  
 Das Blau des Aethers strahlt von tausend Flammen,  
 Das Firmament erglänzt von Herrlichkeiten;  
 Und all' die Strahlen, all' der Glanz zusammen,  
 Sind Schimmer doch nur schön'rer Wirklichkeit.—  
 Bequemen Zugang zu den lichten Sphären  
 Eröffnet *Euch* mein wohlgemeintes Buch;  
 Und darf es die Erleicht'rung *Euch* gewähren:  
 So ist die Gunst schon Lohn für mich genug.

## T Á R C Z A.

A KONDOR KESELYŰ. A ragadozó madarak ezen óriásának kiterjesztett szárnya mintegy 12 láb átmérőjű s rendkívüli étvágya is megfelel teste nagyságának. Dél-amerika eredeti lakói a kondor elfogására többnyire falánkságát szokták felhasználni. Döglött ló- vagy ökorhússal csalják le őket, melyből ezen keselyűféle madár addig eszik, míg egészen elbágyad s megrészekszik; ekkor az induk oda szaladnak, hurkot vetnek a nyakába s magokkal viszik. Az ily móddal fogott kondorok rendszerint nem szoktak ellent állani, de mégsem lehet mindig ily engedékenységre számítani, mert az ellenkező esetre is van példa: Egy indu Dél-amerika mérhetlen pusztáin járva egy helyt egy egész se-reg [kondort talált összegyűlve, melyből azt ítélte,

hogy ott közel dögnök kell lenni. Távólabb valóban látott is egy lovat elnyulva, melyet több kondor vett körül, zsákmányukon a legnagyobb mohósággal falatozva. Egy a nagyobbak közül fél lábbal a földön állott, a másikkal egészen a ló testébe csimpajkozott s rendkívüli erővel nagy húsdarabokat szaggatott ki. Az indu közeledtére egy közülök nagy nehezen fölrepült, de egy kis távolra ismét leereszkedett. Megfoghatását könnyűnek gondolva az indu melléje lovagolt és szárnyánál fogva megragadta. De a kondor szembeszállott és lön hosszu s lankadatlan viadal, mely közben az ember a madárnak a nyakát szerette volna kifacsarni, de hosszasan minden siker nélkül, míg végre a madár erejéből kifogyott. Az indu már haltnak gondolva ellenét, ellovagolt, de néhány órával későbbre oda érkező vadász a madarat még utolsó küzdelmei közt találta.

A KÉTTESTŰ BÁRÁNY. Néhány héttel ezelőtt Párizs környékén egy csoda-bárány született. A szegény juh nem szabadulhatva terhétől, a segélyére jött pásztrok huzták el két lábánál fogva. A bárány néhány percz múlva születése után meg is halt. E szörny két tökéletesen kifejlett testből állott a hátan kezdve, melyet egy mell egyesített egy fejjel. Alkotából lehetett látni, hogy nem élhet meg. Első lábai visszás fejlődése által a hátán voltak kinöve. Megnyuzván bőre alatt semmi rudimentumára nem találtak egy második fejnek, mely hasonló esetekben mindenütt elé szokott jöni.

### ÉLÉFÁNTVADÁSZAT AFRIKÁBAN.

Három angol: Alexander, Srointon és Henderson néhány évvel ezelőtt időtöltésből béutazták Dél-afrikának azon részét, hol a kafferek laknak, tehát a déli csúcs keleti oldalát. Miután ott sok csodálatra méltót láttak, egyszer kedvök jött egy éléfantvadászatban is részt venni. A kafferek egész készséggel ajánlották szolgálatukat, s a kitűzött nap reggelén még napfeljötté előtt azon hirt hozták, hogy a hegyen túl éléfantok tanyáznak. Rövid reggeli után minden ember azonnal útnak indult. Egy éléfantnyomot követve félóra alatt a hegy csúcsára értek, hol nagyszerű panorama terült el előttök. Lenéztek a völgybe, mely faesoportulatokkal vala béhintve; ennek egész felületét éléfantok lepték el; a menynyire szem kivehető, legalább is 900 darab lehetett.

Minden emeltebb helyen, minden dombocskán 6—7-ből álló falka legelt; soknak közülök óriási testét részben azon fák takarták el, melyen rágcsáltak, mások a nyílt lapályon jártak keresztül-kasul ormányaikon nagy faágakat hordva, melyekkel a legyeket kergették.

Ezen állatok idomtalan teste a fák óriási magas-

ságával öszhangban fogalmat adott a természet gigasi alakjairól.

Az útasok néhány percnyi körülnézés után, visszafordultak a hátok megett felállított emberekhez, s jelt adtak a vadászat rögtön kezdésére. A kafferek vezetői parancsaikat osztották ki s a benszülöttek csapatai hallgatva suhantak el minden irányban, a magokkal hozott kutyák ugatását a menynyire csak lehetett elnyomva. Azon hegyen, melyet útasaink elfoglaltak, éppen szélirányban voltak a csordától s minthogy a benszülöttek célja az volt, hogy az állatokat velök szembe hajtsák, a kaffer és hottentott fegyveresek is a dombra sereglettek elkészülve az állatokat megtámadni, mihelyt velök szembe hajtják.

Mintegy óra múlva megcsendült a hajtók jelszava, kik a völgy oldalát keletre az éléfántoktól már elérték volt; ott különböző magas potokra felállva, stentori hangjokon kiáltozni kezdtek, s a kafferek a völgy minden oldaláról visszazafeleltek, s így az éléfántok minden irányban bé voltak zárva, kivévén azon helyet, hol a hegy a völgyet bézárta. A kafferek mind kisebb, kisebb kört formálva, közeledtek egymáshoz; kiáltásaik a szirtekről visszahangozva s a felbőszült kutyák ordításaik közé vegyülve rémületes volt. A felijesztett éléfántok a völgynek majd egyik majd a másik oldalára futottak, de a velök szembe jövő hajtók zaja mindenfelőlről visszakergette; hosszu füleiket rázván hangosan orgonáltak és orrmányaikat fölemelve minden irány nélkül szaladtak.

A menekülésnek így minden útja el levén zárva, az egész csorda a hegy megmászásához fogott s az útjukba eső bokrokat és faágokat széttördösték, s a földön heverő köveket a völgybe hengerítették. Eközben iszonyu bőgések a hajtók lármája közé vegyült. Így jöttek minden útjukban eső tárgyat széttiporva s dühökben oly mértékben pusztítva, hogy az erdő meghajolni látszott előtök s nagy sziklatömegeket hánytak föl, melyek iszonyu dörgések közt zuhantak le a völgybe, porfelleggel jelölvén útjukat. „Mily borzasztó látván!” sугá egyik ángol a másiknak.

„A legnagyobb szerü, a világ minden kincseért sem szerettem volna e perczet elveszítani; de im, jönnek; nézzétek azon magas fát, mely a tömeg súlyáról öszszerogy.

„Nézzétek a nyáj vezetőjét,” mondá Swinton;

„lőjünk mind reá. — Mily szörny!”

„Vigyazzatok!” kiálta egyik, s beszéde közben puskáját elsütötte, mit Alexander és Swinton rögtön utánzóttak.

„Elesett; siessetek s töltsetek fegyverre ismét. Omrah, add ide a másik puskát!

„Vigyazzatok, vigyazzatok!” kiáltanak most minden oldalról, mert a vezér elhullta s a hottentottok lövöldözése úgy elijesztette a serget, hogy kettesével hármásával minden irányban szaladni kezdettek.

Trombita-hanghoz hasonló ordításaik s közelökben az ágak ropogásai kábitó vala s a veszély nagy. Az egyik ángol éppen czélozni akart, midön egyszerre mintegy varázshatalom által mellette szétnyilik, a bokor s 6 lépéssel előtte egy nőstény éléfánt dugja ki fejét.

Vadászunk szerencsére elég erős idegzettel birt és puskáját lábához veté, midön az állat már oly közel jött vala hozzá, hogy orrmánya elől félre kelle ugrania. Egy más kisebb nyomult az első után oly erővel, hogy rajta keresztül botlott s míg fölegyenesedhetett volna, Alexander megölte.

„Viszsa urak, vagy mind elvesztek!” orditá egy hozzájuk szaladó Bremer nevü néger. „Menjetez ezen az úton — az egész csorda nektek jő!” — Mire ugy futának mintha éltök függött volna tőle, a hottentottoktól követve, kik őket egy magas sziklára vezették, melyet az éléfántok nem mászhattak meg s hol teljes biztonságban voltak.

Alig értek föl s mindjárt megjött az egész csorda porfellebbe burkolva s leirhatlan ordítások közt, mindenfelé mászva és visszahengeredve, míg végre egy ösászezsufolt tömegbe elnyomultak. Sokan megsebesülvén, botorkázások közt hátra maradtak. A meztelen kafferek assaguayakkal (kis dárda) fegyverkezve néha eléugrottak, máskor megint elbuktak, de mindig a legnagyobb ügyességgel az állatok háta megett tudtak maradni, s vagy dárdaikkal döfték át őket, vagy éles késeikkel hátulsó lábaik izmaít vágták ketté. Ez alatt nemzeti nyelvöken folytonosan kiálták az éléfántoknak: „Kapitány uram, ne öljen meg minket!”

„Ne tapossan szét hatalmas főnök!” s mily különös, éppen azoktól igényelni szánakozást, kikhez ök legkevesebbet sem mutattak. Minthogy löni csaknem lehetlen volt a nélkül, hogy vagy egy kaffer élete veszélybe ne forogjon, útasainknak csak nézni kellett a míg az egész csorda elenyomult s az alatt fekvő erdőbe eltűnt. —